

monumentenzorg en archeologie

van bergen ijzendoornpark aangewezen als gemeentelijk monument

Onlangs is het van Bergen IJzendoornpark aangewezen als gemeentelijk monument. Er waren meerdere redenen. Natuurlijk is het een mooi stadspark in landschapsstijl. Ook in vele andere steden zijn er rond 1900 dergelijke parken aan of buiten de singels aangelegd. Bovendien is de bebouwing van de woningen en het park goed op elkaar afgestemd.

De oorspronkelijke beplantingsstructuur is nog steeds herkenbaar. De

geschiedenis van het park wordt in dit artikel beschreven, evenals een beschrijving van het park zelf.

ontstaan van het ijzendoornpark

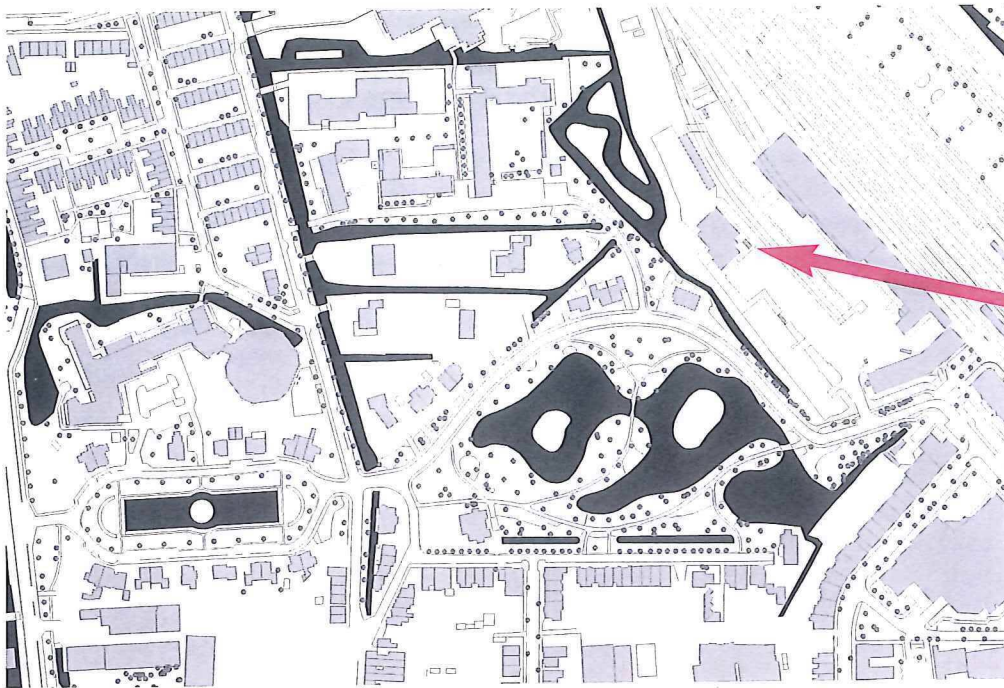
In 1895 overleed burgemeester A.A. van Bergen IJzendoorn en liet een legaat van f 40.000,- aan de gemeente na. Hiervan moest een wandelpark net buiten de binnenstad van Gouda worden aangelegd. Het moest zijn voorzien van twee ingangen zodat een rondwandeling mogelijk was.

In 1898-1900 werden verschillende percelen nabij het station aangekocht van de Staatsspoorwegen, het rijk en enkele particulieren. Het terrein waarvoor zeer bewust gekozen is, werd begrensd door het Stationsplein en de Winterdijk (nu gedeeltelijk de Van Strijenstraat). De polder Bloemendaal wilde in eerste instantie geen vergunning voor de aanleg verstrekken. De gemeenteraad schreef daarom een brief naar H.M. Koningin Wilhelmina om het publiek belang van een wandelpark te onderstrepen. Nadat

de koningin hier positief op had gereageerd, werden de benodigde vergunningen uitgegeven en konden de werkzaamheden beginnen.

Na de zomer van 1900 werd het park met waterpartijen en slingerende paden aangelegd naar ontwerp van de Firma Groenewegen & Zn. uit De Bilt. Deze firma heeft ook het Houtmansplantsoen aangelegd.

*Een plattegrond van het huidige Van Bergen IJzendoornpark.
De pijl geeft de locatie van de volière aan.*

Het grondwerk werd uitgevoerd voor f 26.500,-- door A. van Straaten uit Rotterdam en H. de Jong PZ uit Ammerstol. De beplanting werd geleverd door de Firma M. Mastrigt, kweker te Vreeland (bij Loenen aan de Vecht), voor een bedrag van f 2.761,95. De bekende Firma Copijn heeft ook een ontwerp gemaakt, maar dit is afgewezen omdat het plan zich niet zou hebben gehouden aan het programma van eisen.

Bij het ontwerpen van het park was rekening gehouden met bebouwing langs de parkranden en rond 1905 verschenen de eerste woningen aan de Van Beverninghlaan. Het park zou de naam van de 'stichter' gaan dragen en werd geopend in 1902. Vanaf 1912 werd met de aanleg van het Nieuwe Park begonnen. Dit gedeelte van het park was tegelijk met het andere deel ontworpen, maar werd nu pas uitgevoerd. Het geheel werd nu begrensd door het Stationsplein en de dijk langs de Nieuwe Gouwe. Ook in dit ontwerp, van Firma Groenewegen & Zn., werd rekening gehouden met bebouwing die in de volgende jaren verscheen. In deze periode werden ook Huize Elisabeth en Villa Honk

gebouwd. Tevens werden de drie blokken witte huizen gebouwd. Naarmate de tijd vorderde verschenen er meer woningen, op plaatsen die niet in de oorspronkelijke ontwerpen waren opgenomen. In 1915, 1945 en 1960 werd het gehele park opgehoogd. Hierdoor zijn veel originele planten verloren gegaan, maar doordat het oorspronkelijke beplantingsplan hierbij het uitgangspunt was, was het mogelijk dezelfde structuur te handhaven. In 1960 is de noordelijke punt van het park ingrijpend veranderd en bebouwd.

De zuilen bij de ingang van het Van Bergen IJzendoornpark vormden voorheen de buitenpoort van de Kleiwegpoort. Deze Kleiwegpoort is rond 1850 gedemonteerd en dat geldt waarschijnlijk ook voor de buitenpoort. Na de demontage werden de zuilen hergebruikt bij de aanleg van het Van Bergen IJzendoornpark.

inrichting park

Het oorspronkelijke deel van het park uit 1901 wordt aan de noordoostzijde begrensd door het Stationsplein en aan de zuidwestkant door de

IJzendoornpark vijver.

Zijaanzicht park.

Zuilen bij ingang park.

Winterdijk en de Van Strijenstraat. Het is aangelegd in de landschappelijke stijl die op dat moment in de mode was. Op diverse plaatsen zijn ingangen naar het park aangebracht. De hoofdingang bevindt zich bij het station. Het bestaat uit twee bakstenen pilaren aan weerszijden van de weg. De basementen, de dorische kapitelen en de epistylia zijn uit hardsteen vervaardigd. Hier bovenop is een staande leeuw met het Goudse stadswapen geplaatst. Slingerende paden zorgen voor een landelijke uitstraling. Twee houten bruggetjes zorgen voor een veilige overtocht over het water. De vijver is in een grillige, asymmetrische vorm aangelegd. De weg Van Bergen IJzendoornpark die slingerend door het park heen loopt en waaraan de woningen liggen, vormde de scheiding tussen het park en het noordelijke deel ervan, wat in 1960 ingrijpend is veranderd. Op de overgang tussen deze delen ligt de vijfhoekige volière met grasparkieten. Op verschillende plaatsen zijn 'clumps of trees' geplant. Deze

begeleiden de richting van het kijken terwijl men door het park loopt.

Het symmetrische Nieuwe Park bevat in het centrum een rechthoekige vijver die in het midden breder is dan aan de uiteinden. Hierin bevindt zich een rond eilandje met beplanting. De vijver wordt omringd door een grasveld in een ovale vorm. Symmetrisch gesitueerde wandelpaden omsluiten het geheel. Op diverse plaatsen zijn rozenperken in het grasveld aangelegd. Langs de lange zijden zijn jonge bomen geplant, terwijl op de kopse kanten oudere exemplaren staan. Het geheel wordt door een weg omsloten.

De beplanting van beide parken bestaat uit linden, iepen, platanen, trompetbomen, moerascipressen, berken, paardekastanjes, walnootbomen, essen, lijsterbessen, esdoorns in verschillende soorten, beuken, acacia's, tulpenbomen, treurwilgen, fluweelbomen, amberbomen, vleugelnoten, populieren en vele soorten heesters en coniferen¹.

archeologische basiskaart van gouda vastgesteld door college

De archeologie is landelijk gezien sterk in beweging. In 2004 wordt een nieuw archeologisch bestel ingevoerd. Dit is een uitvloeisel van het verdrag van Valletta uit 1992, genoemd naar de hoofdstad van het eiland Malta.

De Europese lidstaten hebben zich met dit verdrag verbonden aan een aantal principes, die er op neerkomen dat elk land het archeologische erfgoed zo goed mogelijk beschermt. Als dat niet lukt, moet ervoor worden gezorgd dat er tijdig wetenschappelijk onderzoek plaatsvindt. Graag ziet men ook dat archeologische objecten en structuren weer in één of andere vorm in het landschap zichtbaar worden gemaakt. Kortom, er moet meer aandacht aan archeologie worden geschonken.

Het ziet ernaar uit dat de belangrijkste principes uit dit verdrag door Nederland worden overgenomen en in wetgeving worden omgezet. Dat zal echter pas in 2004 gebeuren. Tot die tijd geldt een interimbeleid, zodat gemeenten alvast aan het nieuwe bestel kunnen wennen.

De provincie en de gemeenten gaan namelijk in dit bestel een belangrijke rol spelen. In de provinciale nota planbeoordeling (zie hiervoor de korte berichten) komt die extra aandacht voor archeologie al tot uiting. De provincie toetst bijvoorbeeld bestemmingsplannen op het aspect archeologie en op andere cultuurhistorische aspecten.

De gemeente Gouda wil op het nieuwe beleid voortuitlopen en heeft een archeologische basiskaart opgesteld. Op deze kaart worden de archeologische waarden van de stad in kaart gebracht.

Daarvoor is goed gekeken naar geologische, landschappelijke en historische gegevens. Ook is al veel bekend door de vele archeologische onderzoeken die in de loop der jaren zijn uitgevoerd. Belangrijk is dat regels worden gegeven hoe met deze archeologische waarden om te gaan.

Bepaalde gebieden herbergen bijvoorbeeld zulke hoge waarden dat zij bescherming verdienen in de vorm van gemeentelijk archeologisch monument.

Andere gebieden zijn zo waardevol dat voor bepaalde bodemverstorende activiteiten een archeologievergunning noodzakelijk is. Voor weer andere gebieden bestaat de plicht om, voordat werkzaamheden in de bodem kunnen plaatsvinden, vooronderzoek te verrichten. Zo worden de archeologische waarden goed in beeld gebracht. Ook wordt er op de basiskaart aangegeven voor welk gebied een detectorverbod gaat gelden. Er zijn tenslotte ook gebieden waarvoor geen bijzondere regels gelden.

De archeologische basiskaart is op 14 april 2003 door de gemeenteraad vastgesteld. Thans worden enkele besluiten voorbereid die nodig zijn om de kaart juridisch in werking te laten treden.

1) De oude ontwerp-tekening is aanwezig bij het Streekarchief Hollands Midden, maar is van een te slechte kwaliteit zodat deze niet meer reproduceerbaar is.

kelderonderzoek in een deel van de goudse binnenstad

waarom een kelderonderzoek?

Onlangs is het onderzoek van bouwhistoricus Leo van der Meule naar kelders in de historische binnenstad van Gouda afgerond.

De vragen die daarbij opkwamen waren bijvoorbeeld welke kelders er nog zijn en of ze in historisch opzicht wat voorstellen. Ook of ze bijdragen aan het monumentale karakter van de binnenstad. Met deze vragen in het hoofd werd de bouwhistoricus op pad gestuurd.

het onderzoeksgebied

De gemeente heeft ervoor gekozen een gebied te laten onderzoeken dat als het eerste en oudste vestigingsgebied binnen de singels geldt: het voormalige beloop van de Gouwe en de daarvandaan gegraven Haven naar de IJssel. Als bijzonder verbindingsgebied geldt verder de Dubbele Buurt met zijn sluis en gevelwand naar de Wijdstraat en Markt toe. Tezamen met de Oost- en Westhaven, de Hoge- en de Lage Gouwe hebben we het dan over ruim driehonderd panden. Dat is een fors aantal en om van het onderzoek niet een gebed zonder end te maken is gekozen voor een inventarisatie waarbinnen slechts een aantal hoofdkenmerken van de kelder op een standaardformulier is ingevuld. Tevens zijn de adresgegevens van de eigenaar genoteerd. Een overzichtsfoto vergezelde die gegevens. De hoofdkenmerken kwamen neer op lengte, breedte en (grootste) hoogte, de gewelfvorm en de plaats binnen de huisplattegrond. Tevens werden deze gegevens vergezeld van een eerste waardebeoordeling in cultuurhistorisch opzicht in de categorieën 'hoog', 'gemiddeld' of 'laag'.

Een zeer oude, tamelijk smalle gewelfkelder met bijna spitsboogvorming gewelf onder een huis in de Dubbele Buurt.

soorten kelders en aantallen

Ruim honderd panden beschikken over een kelder, mogelijk ligt het aantal eerder in de buurt van de 120. De eindtelling moest ten tijde van het schrijven van dit artikel nog plaatsvinden. Het begrip kelder is ruim gehanteerd: iedere bergruimte of secundair gebruikte ruimte geheel of gedeeltelijk beneden het niveau van de laagst gelegen woonverdieping en veelal ook beneden het maaiveld of de straat gelegen werd in de inventarisatie meegenomen. Dat heeft tot gevolg dat ook kleine, verdiepte bakken onder trappen en soms ook een keer een heel souterrain met studeervertrekken en een riante bijkeuken in de inventarisatie zijn opgenomen. Kenmerkend voor de enthousiaste wijze waarop alle bewoners hebben meegewerkt aan het onderzoek is de verontschuldiging die toon waarop ons werd meegedeeld dat men helaas geen kelder had. Maar we dwalen af... de soorten kelders.

Deze onderverdeling vindt plaats op functie en op vormgeving en/of constructie. Als we naar de functie kijken, kunnen we het kelderbestand ruwweg opdelen in twee hoofdgroepen: de handelskelders en de huiskelders. Eerstgenoemde groep is in gebruik (geweest) als opslag voor een handelaar of producent. Het gaat dan vrijwel steeds om forse kelders, acht meter lang en zeker 2,5 meter breed is het meest minimale dat we ons daarbij moeten voorstellen. De oudste groep van deze kelders heeft gemetselde gewelven. Maar kloeke maten en soms zelfs een directe uitgang, al dan niet inmiddels volgestort of dichtgemetseld, naar het water van de haven vormen de wezenskenmerken van de handelskelder.

De huiskelders waren uitsluitend bedoeld voor huiselijk gebruik. Ze zijn ook bijna zonder uitzondering jonger dan de handelskelders, in de meeste gevallen daterend uit de 19de eeuw of later. Ze zijn natuurlijk kleiner; de eigen voedselvoorraad voor zelfs een groot gezin stelt nu eenmaal ten opzichte van de handelsvoorraad van een commercieel bedrijf niet veel voor. Dat ze jonger zijn ligt ook voor de hand als we de algemene bewoningsgeschiedenis van een stad als Gouda bekijken: pas na de 18e eeuw komt de echt sterke scheiding tussen wonen en werken op gang en ontstaan er aparte pakhuizen en meer grootschalige fabrieken en werkplaatsen.

Een kleine groep huiskelders mag ronduit raadselachtig heten en vraagt zeker te zijner tijd om een of andere vorm van aanvullend onderzoek. Het gaat dan hooguit om een tiental kleine kelders met

korfbooggewelven. Soms zijn ze ook als zijarm opgenomen in het grotere gewelf van de eigenlijke kelder. Aan hun plaats in de huisplattegrond is veelal geen touw vast te knopen. De ruimte is veelal ruim een meter breed terwijl het hoogste punt van de korfboog op tachtig centimeter is, maar dat varieert. Zijn deze keldertjes van meet af aan zo aangelegd of hebben ze een andere oorsprong en functie gehad?

Over de ouderdom van de kelders kan worden medegedeeld dat de alleroudsten mogelijk uit de 15e eeuw dateren. Deze in steen uitgevoerde kelders worden tot ver in de 17e eeuw aangelegd. Dan komen de balklaagkelders en helemaal aan het eind van de 18e eeuw zien we dan de eerste kelders met troggewelven, die dan veel kleiner zijn en slechts voor eigen huiselijk gebruik. In alle gevallen geldt dat meer precieze dateringen pas te geven zijn wanneer licht destructief kan worden onderzocht, bijvoorbeeld in het kader van een restauratie. Ook kan in dergelijke gevallen nauwkeuriger de betrekking in de tijd tussen de kelder en het bovenliggende huis worden vastgesteld. Zijn ze beiden even oud?

van kelder naar huis, van huis naar straat, van straat naar stad

Bij het aangeven van de waarde van een kelder in cultuur- of bouwhistorisch opzicht is steeds uitgegaan van twee eigenschappen: allereerst de gaafheid van de betrokken kelder en in tweede instantie ook de indruk die de kelder wekte als drager van verder of, in deze context meer passend, diepergaande historische informatie. Een klein voorbeeld. Wanneer de kelder onder het middelste pand van een heden ten dage aaneengesloten bebouwing van drie panden één of zelfs meerdere dichtgemetselde raam- of deuropeningen in de zijmuur heeft, kan dit bij nader onderzoek interessante informatie opleveren over mogelijk latere verdichting van het stedelijk weefsel ter plekke. Ook kunnen zich nu kelders onder verschillende panden bevinden die vroeger in één pand zijn geweest. Of juist andersom: meerdere kelders onder een pand terwijl zich

Eén van de indrukwekkende en oude gewelfkelders voor handelsdoeleinden onder een pand aan de Westhaven

vroeger bovengronds meerdere gescheiden panden bevonden. En zo zijn er allerlei wijzen waarop kelders ondanks hun letterlijk ondergeschikte positie belangrijke dragers zijn van kennis over het gebeuren bovengronds en dat over een groter oppervlak dan het pand waaronder zich die kelder vandaag de dag bevindt.

voorlopige conclusie

In het gebied van de Havens en de Hoge en Lage Gouwe met de Dubbele Buurt bevindt zich een groot aantal historisch interessante kelders, waarvan een aantal door velen ook ronduit als 'mooi' wordt ervaren. Hoe moeilijk dit persoonlijke begrip ook te hanteren mag zijn in de monumentenzorg. Door hun vormgeving of constructie en plaats binnen de plattegrond en door hun waarde als aangever van historische kennis ver buiten en boven hun omtrek, maken deze soms ronduit veronachtzaamde bouwonderdelen evenzeer deel uit van het monumentale stedelijke weefsel als het meer direct waarneembare, bovengrondse bestand. Beschadiging of zelfs het verdwijnen van hele kelders moet dan ook als een ernstige aantasting van de monumentale waarde van een historische binnenstad als die van Gouda worden aangemerkt. Kelders mogen dan laag bij de grond zijn of soms zelfs nog dieper gezonken dan dat, aandacht voor hun behoud mag daarentegen als een ronduit verheven bezigheid gelden en misstaat noch de burger noch de overheid.

korte berichten

concept beheerplan bloemendaalseweg

Het concept beheerplan Bloemendaalseweg is op 9 september jl. vastgesteld door het college van B en W. Doel van het plan is behoud en versterking van het cultuurhistorisch karakter van de Bloemendaalseweg. In het beheerplan zijn beleidsuitgangspunten aangegeven op het gebied van bebouwing, water, bruggen, groen, verkeer en archeologie. Ook zijn er maatregelen beschreven, die een bijdrage kunnen leveren aan versterking van cultuurhistorisch karakter van het gebied. Het beheerplan biedt, samen met het aanwijzen van monumenten een mogelijk toekomstig bestemmingsplan voor dit gebied, een goede aanzet voor behoud van dit mooie stukje Gouda.

Gebied met groen karakter.

commissie cultuurhistorie

Op 17 maart jl. is de nieuwe commissie Cultuurhistorie geïnstalleerd door wethouder Roland van Schelven. Deze nieuwe commissie is de opvolger van de monumentencommissie en de archeologische begeleidingscommissie. Drie leden uit de oude monumentencommissie hebben zitting genomen in deze commissie Cultuurhistorie en twee nieuwe leden zijn aangetrokken om de archeologie te vertegenwoordigen. De volgende personen hebben zitting in de nieuwe commissie: Cor Bouwstra (restauratiearchitect met eigen bureau), Laurens Vis (restauratiearchitect met eigen bureau), Jan Wegner (historisch geograaf en werkzaam aan de TU Delft), Monique van Veen (als archeoloog werkzaam bij de gemeente Den Haag) en Boudewijn Goudswaard (archeoloog met eigen bureau). Deze nieuwe commissie heeft als taak om gevraagd en ongevraagd te adviseren over gemeentelijk cultuurhistorisch beleid. Daar vallen verschillende zaken onder zoals cultuurhistorische analyses, het verdrag van Malta en wat daaruit voortkomt*, ontwerp-bestemmingsplannen en -structuurplannen, de aanwijzing, afvoer en sloop van monumenten. Maar ook kan zij over architectuurhistorisch waardevolle elementen in de stad haar mening geven. Tevens levert de commissie Cultuurhistorie twee leden voor de commissie van Welstand en Monumenten. De commissie vergadert gemiddeld acht maal per jaar.

nieuw provinciaal beleid nota planbeoordeling

In 2002 heeft de provincie Zuid-Holland haar nota Planbeoordeling uitgebracht. Deze nota vormt samen met het streekplan het provinciale toetsingskader voor bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen. Naast diverse eisen waaraan plannen dienen te voldoen, worden er wat betreft cultuurhistorie in deze nota de volgende zaken genoemd. Gemeentelijke plannen dienen rekening te houden met de aanwezige cultuurhistorische waarden, met inbegrip van monumenten en archeologie. Dit betekent dat in het plangebied de waarden wat betreft rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten geïnventariseerd moeten worden. Het resultaat van de inventarisatie dient in het plan te worden opgenomen in een cultuurhistorische paragraaf. Als er cultuurhistorische waarden aanwezig zijn, dient vervolgens de bescherming van deze waarden geregeld te worden in voorschriften. Nieuwe ontwikkelingen in waardevolle structuren moeten passen in het geheel en mogen de aanwezige cultuurhistorische kwaliteit niet aantasten. Ook de waardevolle historisch-geografische structuren zoals dijken, kanalen en verkavelingen worden beschermd. Archeologische

waarden mogen niet worden aangetast; als er waarden bekend zijn of verwacht worden zal er in de plandoelichting een paragraaf over het gemeentelijk beleid ten aanzien van de archeologie opgenomen moeten worden. Gebieden waar veel cultuurhistorische waarden aanwezig zijn, zijn aangewezen als Topgebied of Belvédèregebied. De gemeente Gouda is Belvédèrestad. In deze Topgebieden, waarvan Gouda er een is, is behoud en ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit een doelstelling. Vooral met betrekking tot molens zijn er duidelijke criteria in deze nota aangegeven.

cultuurhistorische hoofdstructuur

Onlangs zijn de kaarten** behorende bij de 'Cultuurhistorische Hoofdstructuur' van de provincie Zuid-Holland uitgekomen. Deze kaarten, de cultuurhistorische waardenkaarten, bieden een overzicht in hoofdlijnen van het cultureel erfgoed in de provincie. De belangrijkste archeologische, historisch-landschappelijke en historisch-stedebouwkundige structuren en patronen zijn op de kaart gezet en hebben een waardering gekregen die loopt van zeer hoog via hoog naar redelijk hoog. De provincie is daartoe verdeeld in zeven gebieden. In de uitgave over de regio Krimpenerwaard en Gouwestreek wordt Gouda en omgeving besproken. Door middel van deze kaarten wil de provincie de huidige kennis over de cultuurhistorie in Zuid-Holland presenteren aan plannenmakers maar ook aan het grote publiek.

nieuwe folders van de gemeente

De gemeente heeft een drietal nieuwe folders ontwikkeld die te maken hebben met monumenten. Twee folders zijn specifiek bedoeld voor eigenaren van monumenten. Deze gaan over vergunningen waarmee monumentenbezitters te maken krijgen zoals bouw- en monumentenvergunningen. De andere folder vertelt over de mogelijkheden die monumenteneigenaren hebben om subsidies te krijgen voor het onderhoud van hun pand. Binnenkort komt er een folder uit over winkelpuien en de regels die daarmee samenhangen. Er is getracht in deze folder helder te maken wat er wel en niet met de puien mag. Alle genoemde folders zijn te verkrijgen aan balie van de Antwerpseweg, of telefonisch te bestellen bij mevrouw A. van den Berg (588248) van de afdeling Ruimtelijke Plannen van de gemeente.

* In de vorige nieuwsbrief is een artikel aan het verdrag van Malta gewijd.

** De publicatie is te bestellen bij de Provincie Zuid-Holland, telefoon 070-4416082 (uitgeverij).

colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda.

Redactie: Dorothee Posthumus Meyjes. Teksten: Chris Akkerman, Chantal Coumans, Martin Kemp, Leo van der Meule, Dorothee Posthumus Meyjes. Foto's: Sanne Braakenburg, gemeente Gouda, Leo van der Meule. Lay-out en druk: afdeling Grafische Vormgeving, gemeente Gouda.